

ОНОЛЫН СУДАЛГАА

XX ЗУУНЫ ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ШИНЭ НЭЭЛТ БА УЛАМЖЛАЛТ АНАГААХ УХААНЫ ОЮУНЫ ШИНЭЧЛЭЛ

Ш.Болд¹, Б.Гэрэлмаа², Л.Наранзаяа², Д.Шагдарсүрэн³

¹МАУА, ²“Ач” АУИС, ³ЭЗШУИС,

e-mail: boldshrv@gmail.com

Abstract

NEW SCIENTIFIC DISCOVERIES IN THE XX CENTURY AND INTELLECTUAL REFORMS OF TRADITIONAL MEDICINES

Bold.Sh¹, Gerelmaa.B², Naranzaya.L², Shagdarsuren.D³

¹Mongolian Academy of Medical Sciences, ²“Ach” Medical University,

³Mongolian University of Pharmaceutical Sciences

Falsifiability, according to the philosopher Karl Popper, defines the inherent testability of any scientific hypothesis. Falsifiability is the assertion that for any hypothesis to have credence, it must be inherently disprovable before it can become accepted as a scientific hypothesis or theory. The idea is that no theory is completely correct, but if it can be shown both to be falsifiable and supported with evidence that shows it's true, it can be accepted as truth. For example, Newton's Theory of Gravity was accepted as truth for centuries, because objects do not randomly float away from the earth. It appeared to fit the data obtained by experimentation and research but was always subject to testing.

Compare and contrast Popper's Theory of Falsifiability and Kuhn's Theory of Paradigms. Popper's theory of falsifiability and Kuhn's theory of paradigms have some significant differences, although they both argue for falsification as the general research method for all scientific disciplines. In Kuhn's view, this is not possible, since any research and knowledge is subjective, it is influenced by the scientist's paradigm. But here, a scientist can interpret social behavior on a large scale and from within a specific worldview, a way that is not open to Popper. The opportunity to find the truth about social reality comes at the expense of explanatory power.

According to Popper's Theory of Falsifiability and Kuhn's Theory of Paradigms, a new paradigm containing progress, and unique opinions can be seen on pages of “The Mongolian Four Medical Tantras” written by Sumbe khamba Ishbaljir, and “Satisfaction for the Readers” or Uzegsdiin Bayasgalan by Jigmeddanzanjamts and “Secrets of Prescription Recipes” or Uvidasyn Dalai by Mindol Jambal. These scholars reflected new concepts that were not specifically clear in the “Four Medical Tantras” such as warm and cold diseases which were the basis to categorize cold and common diseases and treat them differently, and the theoretical and practical understanding of the categorization of infectious diseases, in their book. In order to clarify their paradigm, let's refer to some historical pages.

Not every scientific progress result in revolution. However, I would like to note that a laggard period with weak mental development is ended by an intellectual outburst. In other words, although in the 17th century Mongols accepted Tibetan medicine within the frame of the “Four Medical Tantras” with recognition and a common scientific mind, later in the 18th century they thought beyond the box of the “Four Medical Tantras” and created the opportunity to develop a new paradigm. This shift made a valuable contribution to the establishment of, in the broader sense, Mongolian medicine and, in the smaller sense, Traditional Mongolian Medicine.

Keywords: Karl Popper, falsifiability, Kuhn, paradigms, Mongolian medicine

Удиртгал

XVII-XVIII зууны үеэс Монголд мэдлэг ухааны салбар бүрт сэтгэлгээний томоохон дэвшлүүд гарч буддизмийн их, бага таван ухааны бүтээлийн орчуулгын болон тайлбар зохиолууд барлагдан аймаг, хошуу, сүм хийдэд тараагдан, судлагдаж эхэлжээ. Үүнтэй мөр зэрэгцэн зарлигийн шашдирт багтах “Рашааны зүрхэн найман гишүүнт нууц увдисын үндэс” [1] хэмээх зохиолоор гол болгосон “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс”-ийн дэг сургуулийн суурь тавигдан, мэргэжлийн эмч, маарамба бэлтгэгдэх болсон байна. Чухамдаа XVIII зууныг буддын гүн ухаанд үндэслэсэн “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс” зохиолоор онол, арга зүйн гол удирдлагаа болгосон Монголын уламжлалт анагаах ухааны хөгжлийн алтан үеийн эхлэл тавигдсан үе гэж хэлж болно. Түүнчлэн мэдлэгийг бусад орноос авахаас гадна, авсан мэдлэгээ нутагшуулан хөгжүүлж, шинэчлэн буцаагаад тухайн оронд нь дэлгэрүүлэн, бишрэл, хүндэтгэлийг нь хүртэж эхэлсэн цаг хэмээн үзэх бүрэн үндэстэй юм. Үүгээрээ монгол мэргэдийн оюуны бүтээлийн үнэлэмж, үнэ цэнийн өсөлт, ач холбогдол нь тодорхойлогдоно. Тухайлбал: Энэ үеэс Дээд Монголын Алтай (1554-?), Ламын гэгээн Лувсанданзанжанцан (1639-1704) Сүмбэ хамба Ишбалжир (1707-1788), Цахар гэвш Лувсанчүлтэм (1740-1810), Миндол номун хаан Жамбалчойжиданзанпэрэнлэй (1789-1838), Тойн Жамбалдорж (1792-1855) [2] нар анагаах ухааны судар, номоо бичиж, хожмын мэргэд Лувсанчойнпил тойн (XIX зуун), Зоригт ван, шавран Жигмэдданзанжамц (XIX зуун), Ишданзанванжил (1853-1906), Бурханч лам Чойжамц (XIX зууны дунд-XX зууны эхэн) нарын дорно дахины анагаах ухааны онол, эмнэлгийн тусламжийг шинэчилсэн бүтээл бий болох уг үндсийг тавьжээ.

Нэгэнт тогтсон онол, мэдлэгийг шинэчлэх гэдэг нь шинжлэх ухааны хөгжлийн зүй тогтол, шинэ нээлт, цоо шинэ үзэл баримтлалыг бий болгохыг хэлнэ. Тэгвэл Монголын анагаах ухааны дээр дурдсан мэргэд ямар нээлт хийж, онолын ямар тулгуур ойлголтыг шинэчилсэн бэ? гэсэн асуудал гарч ирнэ. Үүнд баттай хариулт өгөхийн тулд тэдний бүтээл нэг бүрийг судлан эрэл хайгуул хийхээс гадна, шинжлэх ухааны нээлтийн оргил үед гарсан анагаахын шинжлэх ухаанд хувьсгал-парадигм (Нобелийн шагнал хүртсэн бүтээлүүд) хийсэн нээлт, шинжлэх ухааны философит эргэлт гарсан бүтээлийн үр дүнг Монголын анагаахын эртний мэргэдийн бүтээлд буй эсэхийг нь олж тогтоохыг оролдов. Ингэж чадваас аливаа мэдлэгийн шинэлэг талын янагуух үнэнийг тодруулах, нөгөө талаасаа энгийн байдлаар хүнд хүргэх томоохон боломж бүрдэх юм.

Бид сүүлийн 10 гаруй жил дорно дахины анагаах ухаанд шинэчлэл хийсэн Монголын уламжлалт анагаах ухааны мэргэд тухайлбал: Сүмбэ хамба Ишбалжир, Жамбалчойжиданзанпэрэнлэй, Цахар гэвч Лувсанчүлтэм, Жигмэдданзанжамц, Чойжамц зэрэг эрдэмтэн лам нарын бүтээлийн зарим агуулга, эш, онол нь XX зуун, XXI зууны эхэн үед Нобелийн шагнал хүртсэн болон шинжлэх ухааны философийн чиглэлд гарсан нээлтүүдэд тусгалаа олсон буюу нэр томьёо, илэрхийлэл, онолын ухагдахуун нь өөр боловч цаад мөн чанар нь тун ойролцоо байгааг нарийвчлан судалж сургалт, судалгаанд ашиглах боломжийн талаар судалгаа хийж, зарим үр дүнд хүрээд байна.

Карл Попперийн фалсификацийн онол Монголын анагаахын мэргэдийн бүтээлд тусгалаа олсон нь

Эрдэм судлалын ажлын үр дүн түүний мөн чанар нь дэвшүүлсэн таамаглалаа олон янзын аргаар нотолж, түүнийгээ баталгаажсан шинжлэх ухааны онол, ололт хэмээн бодсоор өнөөг хүрчээ. Гэвч Австрид төрсөн, Австри-Их Британий философич Карл Поппер (1902-1994) уг үзлийг үндсээр нь өөрчилсөн байна. Тэрбээр “Science is all about falsification not confirmation” - Шинжлэх ухаан бол батлахуйц бус харин бүх талаараа няцаагдахуйц байдаг. Шинжлэх ухааны онол нь туршилтын үр дүнд баталгааждаг хэмээн боддог. Гэвч үнэн чанартаа няцаагддаг. Хэрвээ няцаагдаж байвал уг онолыг шинжлэх ухаан гэж тооцно. Няцаагдахгүй байвал түүнийг хуурамч шинжлэх ухаан (pseudoscience) буюу шинжлэх ухааны хүрээнээс гаднах мэдлэг гэнэ гээд үүнийгээ Theory of Falsification гэж нэрлээд “The Logic of Scientific Discovery” (1959) гэсэн бүтээлээ бичжээ [3]. Поппер, хэрэв таамаглал, эргэцүүлэл, онол зэрэг нь няцаагдахуйц бол шинжлэх ухааны гэж тооцогдоно гэж дүгнэсэн. Тийм ч учраас няцаагдахуйц чанар нь шинжлэх ухааны санааны зайлшгүй шалгуур юм. Жишээ нь: онол А үнэн бол, бид онол Б-г судлах хэрэгтэй. Хэрвээ онол Б-г судлахгүй бол онол А худлаа болно. Хэдэн сая цагаан хунг олон жилийн турш ажиглаж судлаад, эцэст нь бүх хунг цагаан юм байна гэсэн онол баталгаатай юм шиг сэтгэгдэл төржээ. Гэтэл олон зуун хун дотроос нэг л хар хунг олж тогтоовол бүх

хун цагаан гэсэн онол үгүйсгэгдэнэ. Үүнийг Альберт Эйнштейний “Ямар ч туршилт миний зөв гэдгийг батлаагүй байна, гэхдээ нэг л туршилт буруу гэдгийг минь баталж чадна” гэсэн үг давхар нотолдог билээ.

Туршилтад суурилсан шинжлэх ухааны хувьд аливаа онол амьдралтай хичнээн их нийцлээ гээд энэ нь түүнийг туйлын үнэн гэж үзэхэд хангалтгүй байдаг. Харин нэг удаа зөрчилдвөл онол үгүйсгэгдэнэ. Ингэхээр эцсийн дүнд аливаа санааг шинжлэх ухааны онол мөн эсэхийг шийддэг зүйл нь амьдралын шалгуур юм. Нөгөө талаас амьдрал дээр шалгагдах ямар ч боломжгүй санаа хэзээ ч шинжлэх ухааны онол болдоггүй.

Тиймээс Falsification гэдгийг англиар “The inherent ability to prove that a statement, hypothesis or theory is false буюу монголоор орчуулбал няцаагдахуйц гэдэг нь шинжлэх ухааны тодорхойлолт, таамаглал болон онолыг цаг зуурын (төгс бус) гэдгийг батлах чадвар гэж ойлгох нь зүйтэй юм. Үүнийг дараах жишээгээр тодруулья.

Аргын тооллын өмнөх 3102 оны үед Энэтхэгийн утга зохиолын эцэг гэгддэг Вед Вьяс ведийн утга зохиолын 4 цоморлиг: 1.Ригвед (Rigveda), 2.Яжурвед (Yajurveda), 3.Самавед (Samaveda), 4.Атхарвавед (Atharvaveda)-ийг эмхэтгэжээ. Эдгээр 4 ведээс Ригведэд: Ертөнцийн үүслийн тухай онол, санхья гүн ухаан, гурван гэмийн онол: вата, пита, капа, эмийн ургамлын хэрэглээний тухай харин Атхарвавед: Аюурведийн анагаах ухааны талаар өгүүлсэн гол лавлах бичиг, ялангуяа Ashtang Ayurveda-талаар дурджээ [4]. Гурван гэмийн онол, санскритаар три дошо-д суурилсан Энэтхэгийн эртний Аюурведийн анагаах ухааны гол бүтээл VIII зуунд төвөд хэлээр орчуулагдаж, “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс” ном бүтээгдэх хүртэл вата, пита, капа гурвын онол бараг няцаагдашгүй мэт байлаа. Учир нь “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс” судар төвөд хэлбэрээ олж эхэлсэн VIII-XVI зууны дунд үе хүртэл Төвөдүүд вата, пита, капа-г лүн, типа, пэкан гэж нэрлэн ямар ч өөрчлөлтгүйгээр шууд авч хэрэглэсээр иржээ. Тиймээс вата, пита, капа гурвын онол няцаагдашгүй догма хэлбэрт орсон байв. Уг нь жинхэнэ шинжлэх ухааны онол бол Попперийн үзлээр батлагдах бус харин бүх талаараа няцаагддаг байх ёстой. Гэхдээ Төвөдийн эмч, бага Ютог Ёндонгомбо (1126-1202)-ын “Арван найман нэмэлт” бүтээлд лүн, типа, пэкан гурав дээр таг-цус, срин-хорхой, чүсэр-шар ус гурвыг нэмээд зургаан гэм хэмээх нэр дурдагдаж өнгөрсөн боловч тодруулан тайлбарлаж чадаагүй учраас хүмүүст хүрсэнгүй. Хожим нь “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс”-ийн 1546 оны датан барын номын “Язгуурын үндэс”-ийн 3 дугаар бүлгийн төгсгөлд: лүн-хий, пэкан-бадган нь хүйтэн ус мэт, таг-цус, типа-шар нь халуун гал мэт, срин-хорхой, чүсэр-шар ус нь халуун, хүйтэн түгээмэл оршино [5] гэж бичжээ. Энэ бичвэр лүн, типа, пэкан гурвын онолыг догма биш харин шинжлэх ухааны няцаагдахуйц онол гэдгийг гэрчилж өгсөн. Сонирхолтой нь аргын тооллын өмнөх 3102 оноос аргын тооллын 1546 он хүртэл 4500 гаруй жилийн дараа 3 гэмийн бус 6 гэмийн онол болж шинэчлэгджээ. Харамсалтай нь энэ шинэчлэлийг гуравхан шад шүлгээр илэрхийлээд яагаад 6 болгосноо цааш нь дэлгэрүүлэхгүйгээр орхисон байна. Харин дэлгэрүүлэн, хөгжүүлэх хувь заяа монголчуудад тэр дундаа Сүмбэ хамба Ишбалжир (1707-1788) хэмээх агуу эрдэмтэнд оногджээ. Ишбалжир өөрийн “Дөрвөн рашаан” номондоо: лүн, типа, пэкан буюу монголоор хий, шар, бадган гэсэн нэрийн хувьд хийсвэр боловч бэлгэ чанар нь бодитой оршдог 3 гэм дээр цус, шар ус, хорхой гэсэн бодитой орших 3 гэмийг нэмсэн үндсэн 6 өвчний онолыг дэлгэрүүлэн тайлбарлаж, өвчин тус бүрийн онцлог, мөн чанарыг тодруулан улмаар эмчилгээг нь шийдэж өгсөний зэрэгцээ үндсэн зохиолдоо тун бүрхэг байдаг чухал болох 10 өвчин, хүйтэн өвчний ойлголтыг бий болгон ёгт нэрээр нэрлэн, тус бүрийнх нь засах аргыг тодорхойлжээ. Үүгээрээ Сүмбэ хамба Ишбалжир хий, шар, бадган гэсэн 3 гэмийн онолын утга, мөн чанарыг гүнзгийрүүлэн үндсэн 6 өвчний онолыг төгөлдөржүүлж чадсан нь шинжлэх ухааны тодорхойлолт, онол, үзэл баримтлал болгон тодорхой эргэлзээ дагуулсан эсвэл зарчмын хувьд эргэлзэх буюу няцаагдах боломжтой байх ёстой гэсэн Попперийн нээлттэй нийцэж буй юм. Энэ мэт Карл Попперийн нээлтийн үзэл санаа нэвт шингэсэн Монголын анагаахын эрт үеийн мэргэд, эмч, маарамба нарын бүтээл олон байна. Жишээлбэл: “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс зохиол”-д 5 халдварт өвчний талаар өгүүлсэн бол төвөдийн эрдэмтэн Дэсрид Санжаажамц (1653-1705) “Маналхантав” зохиолдоо 18-ыг нэмж 23 болгосон [6], Дээд Монголын Жамбалчойжиданзанпэрэнлэй “Увдисын далай” номондоо 31 халдварт өвчин [7], Жигмэдданзанжамц “Үзэгсдийн баясгалан”-даа 33 болгон нэмж, шинж тэмдэг, эмчлэх арга, эм найрлагыг маш тодорхой бичжээ [8]. Үүний зэрэгцээ Бурханч лам, гэлэн Чойжамц “Маш гайхамшигт баясгалангийн хуримын сан” (1922) бүтээлдээ халдварт өвчнийг 29 болгон цэгцэлж хятад яр, уяман, бузрын шарх, тарваган тахал, чилэв (эрвээхэй)

өвчин, жатор хэмээх хүрэлцэхүйн хор, ян модэн (халуун ихтэй халдварт өвчин), нэндүв (өндөр халуурдаг өвчин), паяоса (чичрэх) гэх мэт халдварт өвчнийг шинээр нэмсэн байна [9]. Ингэж дорно дахины анагаах ухааны сонгодог номонд дурдсан 5 халдварт өвчнийг тооны хувьд нэмэхийн зэрэгцээ хэд хэдэн өвчнийг шинээр нээж, шалтгаан, шинж тэмдэг, эмчлэх зарчим, аргыг нь шийдэж өгсөн нь шинэ онол, нээлт нь туршилт эсвэл ажиглалтаар шалгагдах (туршигдах) боломжтой, няцаагдахуйц байна гэсний баталгаа болж байна.

Монголын анагаах ухаанд хувьсгал хийсэн нээлт

Америкийн философич, физикч Томас С.Кун (1922-1996) шинжлэх ухааны хөгжлийн онол, хувьсгалыг цоо шинээр илэрхийлсэн “The Structure of Scientific Revolutions” (Шинжлэх ухааны хувьсгалын бүтэц) бүтээлээ 1962 онд анх туурвижээ. Тэрбээр шинжлэх ухааны нээлтийн бүтээлийн утга, агуулгыг шинэчлэн “парадигм” гэсэн үгэнд багтааж, тухайн цаг хугацаанд шинжлэх ухааны дэг, сургуулийг тодорхойлдог практикийн хэрэгсэл, онол хийгээд практикийг хослуулсан нэгдмэл, өргөн хүрээтэй бүтэц бүхий цогц, нарийн түвэгтэй шинжлэх ухааны загвар гэж үзсэн нь сонирхол татдаг.

Парадигмийн мөн чанарыг хамгийн ойлгомжтой тодруулан гаргадаг жишээ бол хайрцаг юм. Жишээ нь: парадигм бол хайрцагны гадна ухаарал. Хайрцагны доторх ухаарал нь шинжлэх ухааны ердийн, нийтлэг сэтгэлгээ мөн. Хэрэв энэхүү ердийн сэтгэлгээг тойруулаад хайрцаг босговол энэ хайрцагны гаднах тал нь парадигмтай адил ойлголт болно. Өөрөөр хэлбэл сэтгэлгээ энгийн ухамсрын, шинжлэх ухааны ердийн түвшингээс хальж хайрцагны ханын цаад талын танин мэдэхүйн өргөн хүрээнд хүрсэн тохиолдолд шинэ парадигм бий болох боломж бүрдэнэ. Хайрцагны гаднах ухаарал буюу бодлыг Томас Кун шинжлэх ухааны хувьсгал гэж нэрлэсэн байдаг [10].

Томас Куны онолоор бол шинжлэх ухааны хөгжил нь:

- 1) Шинжлэх ухааны өмнөх үе;
- 2) Ердийн шинжлэх ухаан (Парадигм);
- 3) Хямрал гэсэн 3 үетэйгээр өрнөдөг. Эдгээр үе нь нэгэн бүтэн мөчлөг болж эргэлтэд орно. Уг мөчлөг нь:

Эхлээд ердийн шинжлэх ухааны үед эрдэмтэд хэвийн ажиллаж, парадигмийн талаар үзэл бодлоо хуваалцаж, таамаглал дэвшүүлж, асуудлыг шийдвэрлэх оролдлого хийнэ. Дуусаагүй таамаглал, нийцээгүй санаанууд сэтгэлгээний гол өнгө, төрхийг тодорхойлно. Яваандаа тулгамдсан асуудал, тайлагдахгүй оньсогуудтай тулгарч, парадигмийг сайжруулах шаардлага гарна.

Дараа нь уг шаардлага нь парадигмийн шилжилт хийх үндэслэл бий болгоно.

Ингээд хямралын үе эхэлнэ. Тулгамдсан асуудлууд гүнзгийрч, парадигмийн хувь заяа ганхана. Парадигмийг олон өнцгөөс харж, шилжилт явагдаж шинэ парадигм бий болох судалгаа хийгдэнэ. Янз бүрийн үзэл бодлууд өрсөлдөн, тэмцэлдэнэ.

Үүнийг дагаад парадигмийн хувьсгал гарна. Хувьсгалын үр дүн шинэ парадигм төрнө. Эцэст нь парадигмийн хувьсгал хэвийн байдалд орж, эрдэмтэд хэвийн ажиллана. Гэвч дурьдахад парадигмийн иймэрхүү шилжилт, хувьсгал тийм ч амархан явагддаг, байнга тохиолддоггүй гэдгийг ухаарах нь чухал юм. Т.Куны онол ёсоор Монголын анагаах ухаанд хувьсгал хийсэн нээлт бий юу? байвал ямар нээлт байгаа вэ?. Зарим нэгээс нь дурдъя. Гол шүн “Анагаах ухааны дөрвөн үндэс”-т ходоодны халуун 7, хүйтэн 9 нийт 16 өвчин байна. Товчилбол: хий, шар, бадган, цус, хор харшилдсан гэх мэт 8 зүйлээр ялгана [11]. Гэтэл Сүмбэ хамба Ишбалжир өөрийн гаргасан үндсэн 6 өвчний онолын дагуу 1786 онд “Рашааны цагаан шүүдэр” судартаа ходоодны хорхой өвчин байдгийг тогтоож, шалтгаан, шинж тэмдэг, эмчлэх аргыг бичин үлдээжээ. Тиймээс ходоодны хорхой өвчин буюу өнөөгийн ойлголтоор хеликобактер байдгийг Монголчууд XVIII зуунд мэдсэн байна. Бид энэ талаар дэлхийд нээлт хийж зарлагдсаны дараа өөрсдийн өвөг дээдсийн бүтээлээс олж мэдсэн нь гунигтай боловч цаашид анагаах ухаанд нээлт хийх олон боломж байгаа гэдэг итгэлийн гэгээг тээх боломж бүрдсэн нь баярлууштай юм. Ишбалжирын бүтээлдээ бичиж үлдээсэн ходоодны хорхой өвчний талаарх баримтыг олж үзээгүй, тийм бүтээл Монголд байна гэж хэлбэл хэн ч үнэмшихгүй тийм цагт Австралийн эрдэмтэн Барри Ж.Маршал, Ж.Робин Варрен нар “Хеликобактер пилори түүний ходоод, гэдэсний шархлаа өвчин үүсэхэд гүйцэтгэх үүрэг”-ийг нээсэн судалгааны ажлаараа 2005 онд Нобелийн шагнал хүртсэн билээ.

Английн эмч Э.Женнер (1749-1823) бол цагаан цэцэг өвчнөөс сэргийлэх бэлдмэл боловсруулж “вакцин” гэж нэрлэн анагаахын шинжлэх ухаанд хувьсгал хийсэн нээлтийн эзэн. Тэрбээр 1796 онд анх цагаан цэцэг өвчний эсрэг вакциныг нээсэн бөгөөд идэвхтэй дархлаажуулалтыг төлөвлөөгөөтэй хийсний дүнд дэлхий дахинд цагаан цэцэг хэмээх аюулт өвчнийг устгаж, олон хүнийг өвчлөл, үхлийн аюулаас аварчээ. Гэхдээ монгол лам-эрдэмтэн Цахар гэвш Лувсанчүлтэм вакцин боловсруулах аргыг Английн эмч Э.Женнерээс 13 жилийн өмнө нийтлүүлсэн төдийгүй, Женнерээс нэг алхам урагш гишгэж, сэргийлэх ерөндөг болгон амьтны бэлэн вирус ашиглах бус, хүний хоруу чанар өндөр вирусийг номхотгож (attenuation) ашиглах арга сэдэн олсон баримт байна [12]. Түүний намтарт 1754 (Хөх нохой жил, Тэнгэр тэтгэгчийн арван есдүгээр он) онд түүнийг 14 настай байхад тэднийхэн гэр бүлээрээ цэцэг өвчнөөр өвдөн, авга ах, нэг эрэгтэй, гурван охин дүү нь нас барсан хэмээжээ. Лувсанчүлтэм энэ өвчнөөс азаар илааршиж, амьд үлдсэн аж. Цэцэг өвчний уршгаар ах, дүүгээ алдсан бага насны гашуун дурсамж нь түүнийг шашны мэдлэг ухаанаас гадна анагаах ухаанд нэвтэрч ном, бүтээл туурвих, бодоо өвчнөөс сэргийлэх аргыг олж нээхэд хүргэсэн байна гэж үзэх үндэстэй юм. Түүний бичсэн “Тэнгэрийн цагаан цэцэг тарих эм найруулах ёс хийгээд татах тэргүүтэн” хэмээх бэсрэг бүтээлд цагаан цэцэгт болгох ерөндгийг хэрхэн хийх, хэрхэн хэрэглэх талаар маш тодорхой бичсэн байна. Халдварт өвчнөөс сэргийлэх номхотгосон ерөндөг бүтээсэн Цахар гэвш Лувсанчүлтэмийн бүтээл үнэ цэнээ одоо ч алдаагүй байгаа бөгөөд цагаан цэцгээр өвчилсөн хүний цэврүүний таванд байгаа өндөр хоруу чанартай вирусийг номхотгоход ашигласан эмт бодисыг нэг бүрчлэн нарийвчлан судлах нь вакцин номхотгоход болон дархлаа хүчжүүлэхэд ашиглах өрнийн анагаах ухаанд шинэ, Монголын анагаах ухаанд мартагдсан бодис, технологийг нээн олоход ч хүргэж болох учиртай юм.

Дүгнэлт

Австрийн философич Карл Р.Поппер (1902-1994)-ийн фалсификацийн онол, Америкийн философич, физикч Томас С.Кун (1922-1996)-ын шинжлэх ухааны хөгжлийн онолыг бидний амьдарч байгаа эриний философийн нэн чухал бүтээлүүд хэмээн дүгнэсэн байдаг [13,14]. Хэдийгээр эдгээр онолууд ХХ зууны нээлт боловч баталгаажуулсан баримтууд нь хүний хөгжлийн түүхийн оргил үе, оюуны тэсрэлт гарч нийгмийн өөрчлөлтийг авчирсан агуу гайхамшигт хүмүүсийн бүтээлүүд байна. Сэтгэдэггүй ард түмэн гэж байхгүй. Харин хэзээ, хөгжлийнхөө ямар үед юуг бүтээсэн, тэр нь хүн төрөлхтөнд юу авчирсан бэ? гэдгээр үнэлэх болов уу. Монгол нутаг дээр 800000 жилийн тэртээгээс хүн амьдарч байсныг тогтоосон. Энэ урт хугацаанд бидний өвөг дээдэс хүний амьдралыг өөрчилсөн ямар нэгэн нээлт хийгээгүй гэвэл худлаа болно. Попперийн онолоор няцаагдана. Харин ямар нээлт хийснийг нь Томас С.Куны онол ёсоор хэмжвэл энэхүү өгүүлэлд авсан анагаах ухааны баримт, фактууд орох байх.. Үгүй ядахдаа уг фактууд анагаахын шинжлэх ухааны чиглэлээр монголчуудыг бүтээсэн оюуны үнэт зүйл, өв хөрөнгө мөнөөс мөн. Шинжлэх ухааны хувьсгал хийх оролдлого ихэнхдээ амжилтгүй болдог. Маш цөөхөн хэсэг нь шинэ парадигмыг бий болгоно. Шинэ парадигм амжилттай болсон тохиолдолд дэлхийн шинжлэх ухаанд өргөн хүрээтэй өөрчлөлт хийгддэг. Тийм цаг айсуу.

Ном зүй

1. bDud rtsi snying po yan lag brgyad pa gsang ba man ngag gi rgyud ces bya ba. Модон барын төвөд хэвлэл
2. Болд Ш. Монголын уламжлалт анагаах ухааны түүх. УБ, 2006
3. Karl Popper's Basic Scientific Principle. <https://explorable.com/falsifiability>
4. Bold Sh. History and Basic Principles of Ayurveda. Ayurveda Day. International Conference on Traditional Mongolian and Indian Medicine. Ulaanbaatar, Mongolia, 2017, p.50-54
5. bDud rtsi snying po yan lag brgyad pa gsang ba man ngag gi rgyud las rtsa ba'i rgyud ces bya ba bzhugs so. Модон барын төвөд хэвлэл
6. Дэсрид Санжаажамц. bDud rtsi snying po yan lag brgyad pa gsang ba man ngag yon tan rgyud kyi lhan thabs zug ngu'i tsha gdung sal ba'i katpur dus min 'chi zhags gcod pa'i ral gri zhes bya ba bzhugs so. Модон барын төвөд хэвлэл

7. Жамбалчойжиданзанпэрэнлэй. gSo rig bstan bcos mtha' dag gi snyingpo rnam phyogs gcig tu bsdus pa man ngag rin chen 'byung gnas bzhugs so. Модон барын төвөд хэвлэл
8. Жигмэдданзанжамц. rGya bad mkhas grub du ma'i gzhung lugs dam pa gong ma rnam kyi man ngag zhal shes lag len myong grub gnad don gnyen po ngo sprod mdzub tshugs dmar khrid kyi bkod pa mthong ba don gsal dga' byed snying po'i nam gsal bzhugs so Модон барын төвөд хэвлэл
9. Чойжамц. gSo rig gzhung mang bsdus pa'i bdud rtsi'i snying po tsha grang zug ngu sel ba'i ngo mtshar dga' ston gter mdzod Модон барын төвөд хэвлэл
10. Болд Ш. Парадигм. (Редакцийн зурвас). Монголын анагаах ухаан, УБ, 2008, 3(145)
11. bDud rtsi snying po yan lag brgyad pa gsang ba man ngag gi rgyud las rtsa ba'i rgyud ces bya ba bzhugs so. Модон барын төвөд хэвлэл
12. Нямдаваа П, Болд Ш. Цахар гэвш Лувсанчүлтим: Бодоогийн эсрэг вакцин анх бүтээсэн Монгол эрдэмтэн оточ. Халдварт Өвчин Судлалын Монголын Сэтгүүл. 2010, 6(37)
13. Karl Popper. The Logic of Scientific Discovery. London and New York. 2002
14. Thomas S. Kuhn. 50th Anniversary Edition. The Structure of Scientific Revolutions. The University of Chicago Press. 2012